UN ORIENTALIST MAGHIAR DIN TRANSILVANIA: KÖRÖSI CSOMA SÁNDOR

DE

BÉLA KELEMEN

La sfîrşitul lunii martie 1954 s-au împlinit 170 de ani de la naşterea Körösi Csoma Sándor, unul din cei mai iubiţi şi cei mai populari oam de ştiinţă maghiari. Cu ocazia acestei aniversări facem cunoscută persona tatea, viaţa şi activitatea acestui fiu merituos al poporului maghiar.

S-a născut la 1784 în Chiuruş, un sat mic în fostul judeţ Trei-Scaun azi raionul Tîrgu Săcuesc, Regiunea Autonomă Maghiară. Primele cun ştinţe le primeşte în şcoala din satul natal; îşi continuă studiile la renumit colegiu reformat din Aiud, iar apoi la Universitatea din Göttingen. A la şcoala superioară din Aiud, cît şi la Universitatea din Göttingen a studi teologia şi filozofia, dar după mărturisirea sa proprie, făcută în scrisoar din 28 ianuarie 1825 către căpitanul englez Kennedy, agent politic adjun şi comandant englez în Sabathu,... « dintre ştiinţele liberale, cele mai plăcu mi-au fost filologia, geografia şi istoria ».

Colegiului reformat din Aiud, îi datorează Csoma învăţarea limbil clasice şi însuşirea culturii clasice. Studiul limbilor clasice l-a ajutat la stab lirea structurii gramaticale şi la întocmirea dicţionarului limbii tibetane. T la colegiul din Aiud şi-a cîştigat şi cunoştinţe temeinice de limba germa şi franceză. O mare influenţă a avut asupra formării lui Csoma renumitu

---

Activitatea orientalistului maghiar a fost studiată şi de Németh Gyula, Körösi Csom Sándor lelki alkata és feylödése. (Factura şi dezvoltarea sufletească a lui Körösi Csom Sándor) [în] Az Erdélyi Múzeum-Egyesület Desen 1942 október hó 18-20 napján tarto tizenhedetedik vándorgyülésének Emlékkönyve. Szerkesztette Szabo I. Attila. Kolozsvá 1943, pp. 5—17.

BDD-A10257 © 1954 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 03:01:15 UTC)

profesor Hegedüs Sámuel, un cercetător pasionat al trecutului poporului maghiar; de la acesta a primit primul imbold pentru studierea originii şi a trecutului poporului său. La începutul secolului trecut poporul maghiar, prin căutarea şi aflarea înrudirii cu alte popoare, şi-a întărit conştiinţa naţională şi rezistenţa împotriva oprimării habsburgice. Alt factor în formarea lui Csoma este timpul petrecut în Germania, mai ales la Göttingen. În cei trei ani de studiu, între 1815 şi 1818, este elevul vestitului profesor de exegetică Eichorn, de la care învaţă limba arabă. Tot aici a început să înveţe şi limbile engleză şi turcă. A avut o remarcabilă înrîurire asupra lui şi celebrul profesor de istorie de la Universitatea din Göttingen, Heeren. A fost în relaţii bune cu renumitul profesor de zoologie şi antropologie Blumenbach, care i-a atras atenţia, după cum arată enciclopedia Wurzbach, că popoarele înrudite cu ungurii trebuie căutate în Turchestanul de est, pe pămîntul vechiului popor uigur.

Copilăria şi tinereţea lui Körösi Csoma Sándor coincide cu o perioadă de mari prefaceri politice şi sociale în Europa. Este epoca marii revoluţii franceze, a năzuinţelor reformiste ale lui Iosif al II-lea. În Ardeal au loc revolte ţărăneşti, răscoala lui Horia, Cloşca şi Crişan. Este epoca de cultivare şi cercetare a limbilor naţionale. Toate acestea au dat un imbold lui Körösi Csoma Sándor să plece în căutarea leagănului poporului şi limbii maghiare.

Întorcîndu-se de la Göttingen, în Aiud el nu ocupă nici o funcţie, ci se pregăteşte să plece în Asia în căutarea popoarelor înrudite cu ungurii. Înainte de a porni însă, el crede că e bine să înveţe cît de puţin limba sîrbă şi croată. În acest scop el stă cîtva timp la Timişoara şi la Zagreb.

În anul 1819, deci în vîrstă de treizeci şi şase de ani, Körösi Csoma Sándor porneşte să descopere în China, respectiv în Turchestanul de est, o parte a strămoşilor poporului maghiar şi popoarele înrudite cu poporul maghiar.

Primul popas al itinerarului său a fost în Bucureşti, unde a căutat să-şi perfecţioneze cunoştinţele de limbă turcă. După o lungă şedere la Bucureşti, trecînd prin Sofia, Alexandria, Bagdad, Teheran şi Buhara, ajunge la Sringara, capitala Caşmirului. De aici a vrut să ajungă în Turchestanul de est, dar aflînd că drumul spre Iarchend este greu, costisitor şi periculos, se întoarce la Lahore. În acest drum se întîmplă evenimentul cel mai important din viaţa lui Csoma, al cărui rezultat a fost aprofundarea studiilor filologice tibetane.

În acest drum a întîlnit un om al guvernului englez, Moorcraft, un exponent al politicii engleze în Asia de mijloc, care de asemenea avea preocupări ştiinţifice. Guvernul britanic din India a avut nevoie urgentă de întocmirea unui dicţionar tibetan-englez şi a gramaticii limbii tibetane. Întîlnindu-se cu Csoma, Moorcraft şi-a dat seama că are de-a face cu un om excepţional de talentat şi cu o voinţă de nezdruncinat şi i-a atras atenţia asupra studierii

BDD-A10257 © 1954 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 03:01:15 UTC)

in bii şi literaturii tibetane, studii, de altfel, de o importanţă deosebită pentru promovarea ştiinţei. Csoma şi Moorcraft s-au înţeles şi Csoma abandonînd planul său iniţial, s-a apucat de studii filologice asupra limbii şi literaturii tibetane, ceea ce îşi găseşte explicaţia în faptul că, după cum singur scrie în prefaţa dicţionarului, a nădăjduit că aceste studii îl vor ajuta în cercetările sale cu privire la limba şi originea ungurilor. Această speranţă însă nu i s-a realizat. Limba tibetană este înrudită cu limba chineză şi nu cu cea maghiară. Activitatea sa filologică tibetană n-a promovat paleoistoria maghiară, în schimb a adus servicii de o excepţională valoare ştiinţei, punînd bazele filologiei tibetane, iar în domeniul orientalisticii el a devenit una dintre personalităţile cele mai cunoscute şi stimate. Sub acest aspect trebuie să studiem activitatea lui Körösi Csoma Sándor, intelectual exploatat de imperialismul englez.

În mănăstirea de la Zangla, iar apoi în cea din Canum, i se deschide lumea milenară a budismului nordic, pînă atunci necunoscută pentru ştiinţa europeană. Ani de zile lucrează în caverne de piatră neîncălzite împreună cu renumitul lama Sanghie-Puntsong, ca să strîngă materialul documentar necesar dicţionarului tibetan de patruzeci de mii de cuvinte şi pentru gramatica limbii tibetane. La 5 mai 1825 scrie căpitanului Kennedy următoarele: « Cu ajutorul limbii persane am învăţat într-atîta limba tibetană încît mi-am putut împărtăşi ideile cu lama amintit. Acest lama este versat în scrierea cu litere mici şi mari în limba tibetană, cunoaşte şi structura gramaticală a limbii sale materne, de asemenea matematica, retorica, poetica şi dialectica ». De altfel Csoma a învăţat alfabetul tibetan din cartea lui Pater Giorgi, « Alphabetum Tibetanum », publicat în 1762.

Cu ajutorul lui lama Sanghie-Puntsong, Csoma a strîns toate cuvintele care, după concepţia tibetană, intră în sfera celor şase elemente: pămîntul, apa, focul, aerul, eterul şi intelectul.

Körösi Csoma Sándor s-a achitat cu cinste de angajamentul luat faţă de englezi, deşi aceştia l-au umilit în repetate rînduri, şi a terminat operele sale principale, dicţionarul tibetan şi gramatica tibetană, care au şi fost publicate la 1834 de Societatea ştiinţifică asiatică, constituind primele lucrări de această natură asupra limbii tibetane. Textele explicative din gramatică sînt scrise în limba engleză, iar dicţionarul este bilingv, şi anume tibetan-englez. Din aceste lucrări de mari proporţii a trimis cîte 25 de exemplare diferitelor biblioteci din ţară. Ele au fost apreciate de lumea ştiinţifică şi mai multe societăţi ştiinţifice l-au ales pe Csoma ca membru.

Körösi Csoma Sándor a studiat, timp de douăzeci de ani, limba şi cultura tibetană. Studierea limbii tibetane este dificilă, deoarece numărul dialectelor ei este extrem de mare. În cercetările sale Körösi Csoma Sándor a luat ca bază dialectul nord-vestic, fiindcă acesta avea o arie de dezvoltare mai mare.

După Jaschke, un bun cunoscător şi cercetător de mai tîrziu al limbii tibetane, istoria limbii şi literaturii tibetane are două perioade: prima e

BDD-A10257 © 1954 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 03:01:15 UTC)

perioada clasicismului sau a traducerilor. Caracterul « sfînt » al textelor bisericeşti, scrise în limba sanscrită, a impus o formă obligatorie textelor tibetane timp de secole. În această perioadă, glosare şi colecţii de frazeologie sanscrito-tibetană au asigurat unitatea obligatorie a textelor traduse în limba tibetană.

A doua perioadă a dezvoltării limbii şi literaturii tibetane este caracterizată prin scrieri originale. Apar primele scrieri istorice şi legendele. În această epocă se dezvoltă impetuos limba tibetană, care ajunge aproape identică cu limba tibetană modernă.

Cercetările lui Csoma privesc mai mult limba din prima fază de dezvoltare, ţinînd însă seama de aspectele de toate zilele ale limbii tibetane din epoca sa, şi anume de dialectul Kahghiur.

În gramatica sa, Csoma, în 28 de pagini, se ocupă de scrierea şi pronunţarea tibetană. Csoma aminteşte de 30 de caractere consonantice, la care se mai adaugă 5 caractere vocalice care se pun fie sub consoane, fie deasupra lor. Astfel se pot obţine vreo 209 combinaţii, care totodată formează şi rădăcinile consonantice ale lexicului limbii tibetane. Sînt multe cuvinte tibetane care numai în grafie se deosebesc, dar se pronunţă la fel şi de aceea este de o importanţă deosebită scrierea lor corectă [1].

Gramatica tibetană a lui Körösi Csoma Sándor se găseşte într-un exemplar şi la Biblioteca Academiei R.P.R., Filiala Cluj.

Csoma a scris, în diferite reviste ştiinţifice engleze, multe studii despre limba şi literatura tibetană, despre budism etc. Pentru nevoile misionarilor englezi a tradus în limba tibetană mai multe texte de liturghie, psaltiri, ceasloave.

În 1836 a plecat în Bengalul de nord şi a studiat graiurile de acolo. În 1837 a fost numit bibliotecar la Societatea ştiinţifică asiatică din Bengal.

După terminarea gramaticii şi a dicţionarului tibetan, Csoma se ocupă intens de limba sanscrită. În scrisoarea amintită menţionează că are un material bogat de documente de limbă sanscrită şi tibetană.

De altfel însăşi literatura tibetană este o reflectare a literaturii sanscrite. În această privinţă găsim un material bogat în prefaţa dicţionarului tibetan: « Cu ajutorul limbii tibetane autorul a cunoscut termenii tehnici, spiritul şi conţinutul general al budismului şi astfel a intrat în posesia unui mijloc bun de a se putea ocupa cu literatura sanscrită, de care este preocupată în ultimul timp lumea ştiinţifică din Europa ».

Csoma a întocmit un indice de termeni tehnici în limba sanscrită şi tibetană, al cărui manuscris de află în arhiva Asiatic Society of Bengal din Calcutta. Sumarul acestei lucrări a apărut, împreună cu alte multe scrieri ale lui Csoma, în volumul lui Duka Tivadar [2].

---

[1] Csoma, Tibetan Grammar, p. 16, 20.

[2] Duka Tivadar, Körösi Csoma Sándor dolgozatai, Budapest 1885, Ed. Academiei de Ştiinţe Maghiară, p. 392—404.

BDD-A10257 © 1954 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 03:01:15 UTC)

Csoma face cercetări sanscrite tot în interesul cercetărilor sale de paleoistorie maghiară. În prefața amintită spune că limba sanscrită prezintă multe asemănări cu limba maghiară. Astfel arată că în limba maghiară, ca și în cea sanscrită, se găsesc sufixe în loc de prefixe. Din cercetările sale în această privință nu ne-a rămas decît un glosar în limba sanscrită cu corespondente engleze și maghiare.

Compararea limbilor cu cea sanscrită a fost la modă în acea vreme și prin aceasta se explică de ce Csoma a încercat să dea etimologie sanscrită mai multor toponimice din Ungaria. Activitatea sa în această privință nu are baze științifice. El însuși și-a dat seama de aceasta, refuzînd să-și fixeze în scris părerea și concepția cu privire la această problemă.

În glosarul amintit, care se păstrează în original la Biblioteca Academiei de Științe Maghiare și care a fost publicat de Duka [1], între altele, găsim cuvinte sanscrite ca:

eka	unu	egy
hazir	o mie	ezer
garta	groapă	gödör
uru	domn	úr
uvîsha	uriaș	óriás
nada	trestie	nád
nadvat	trestiiș	nádas

Mînat de dorul de a aduce contribuții la istoria poporului maghiar, la sfîrșitul anului 1841, în vîrstă de 58 de ani, pleacă spre capitala Tibetului, spre Lhasa, cu scopul de a trece masivul Himalaia și de a ajunge pînă la pămîntul jugarilor, un popor de origine turcă, unde a crezut că va da de popoare înrudite cu cel maghiar.

Dacă și-ar fi putut realiza planul, ar fi adus contribuții serioase la îmbogățirea lingvisticii prin descrierea acestei limbi turcice, despre care nici azi nu știm decît foarte puține lucruri. Dar nici în cazul acesta nu ar fi putut promova cu nimic cercetările privitoare la originea poporului maghiar.

Din păcate însă n-a putut ajunge nici pînă la Lhasa, deoarece moartea, survenită la 11 aprilie 1842, l-a împiedecat să pună piciorul pe pămîntul visurilor sale.

Moartea a smuls toiagul de pribeag din mîinile marelui visător, fără ca el să-și fi putut împlini năzuințele. În orice caz obiectivul propus era gigantic, iar cercetările sale filologice sînt de o mare importanță.

Prin redactarea dicționarului limbii tibetane, a gramaticii limbii tibetane și prin cercetările sale asupra budismului de nord, el a pus bazele filologiei și istoriografiei tibetane și s-a apucat, cel dintîi, de cercetarea științifică a budismului nordic, fără de care ar fi fost cu neputință cartografierea lumii necunoscute pînă atunci din această parte a Asiei.

[1] Duka, T., op. cit., p. 412—420.

BDD-A10257 © 1954 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 03:01:15 UTC)

Portretul lui Körösi Csoma Sándor ar avea o mare lacună dacă nu am aminti că, în ciuda faptului că a răbdat foame şi lipsă de bani şi că a făcut distanţe mari pe jos, cei 450 de galbeni primiţi de la Academia Maghiară şi de la Colegiul din Aiud i-a dăruit Academiei de Ştiinţe Maghiare şi Colegiului din Aiud, cu motivarea că, din onorariul ce-l primeşte de la Societatea ştiinţifică asiatică îşi poate asigura o existenţă modestă.

Numele acestui om de ştiinţă, plin de abnegaţie, modest şi de o putere de voinţă excepţională, este şi va rămîne un nume strălucitor în istoria ştiinţelor în general şi în istoria filologiei tibetane în special. La mii de kilometri de patria sa mormîntul lui din cimitirul oraşului Darjiling străjuit de salcia pletoasă, va fi acoperit totdeauna, ca şi pînă acum, de trandafirii recunoştinţei.

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

BDD-A10257 © 1954 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 03:01:15 UTC)